

Boekbespreking

Dr. T. van Aken is zelfstandig gevestigd organisatieadviseur, managementtrainer en parttime lector Career Development Fontys Hogescholen Personeel en Arbeid te Tilburg en Eindhoven.

Boekbespreking van: Bie, Dick de (red) (2003) Morgen doen we het beter.

Handboek voor de competente onderwijsvernieuwer. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

ISBN 90-313-3958-x, blz. 267, € 23,50

‘Wanneer je een schip wilt gaan bouwen
Breng dan geen mensen bijeen
Om timmerhout te sjouwen
Of te tekenen alleen.
Voorkom dat ze taken ontvangen
Deel evenmin plannen mee
Maar leer eerst mensen verlangen
Naar de eindeloze zee.’

Met deze strofe, vrij naar het gedicht *La Citadelle* van Antoine de Saint-Exupéry openen de auteurs hun boek. En ik neem mij voor om in deze recensie na te gaan of zij dit advies van de Franse kunstenaar ook hebben waargemaakt. In plaats van ‘zee’ lees ik dan ‘onderwijsvernieuwing’.

Best een goed boek

Een boek dat met een dergelijk advies begint, maakt nieuwsgierig en verlangend naar de inhoud. Lees ik vervolgens in het voorwoord dat onderwijsvernieuwing te slordig en te improviserend gebeurt, dan wil ik meer. Zeker als wordt gesteld dat behalve zorgvuldigheid ook geduld, lef en ambitie nodig is. En omdat ik ooit meewerkte aan de publicatie *De taak van de docent in het nieuwe HBO*, waarvan Dick de Bie in 1987 de redactie voerde, was ik extra nieuwsgierig naar de inhoud. Is hij *still crazy after all these years*, om maar eens een songtitel van Paul Simon te gebruiken.

Om met de deur in huis te vallen: het is best een goed boek. En daarmee is het ook helemaal gezegd. Want per saldo lijkt het meer te gaan over veredelde eigen ervaring dan over op stevig onderzoek gestoelde conclusies en aanbevelingen. En eigenlijk is dat jammer, want een promotieonderzoek had het zeker kunnen zijn. Het boek had er aan zeggingskracht, zeker voor beleidsmakers, in gewonnen. Laat ik nu eerst de inhoud voor de lezer even neerzetten, en dan terugkeren naar mijn recensie.

Het boek

Overzie ik de opzet van het boek en de hoofdstukindeling, dan zie ik een goed gestructureerd betoog. De eerste twee hoofdstukken schetsen het toneel. Van leerstofgericht onderwijs, via projectonderwijs en probleemgestuurd onderwijs naar opdrachtgestuurd onderwijs. Ik bedenk me hier dat vraaggestuurd onderwijs, zoals op de Fontys Hogescholen Personeel en Arbeid usance is, nog verder gaat. Maar goed. Twee korte maar goede hoofdstukken volgen over projectmatig werken bij onderwijsvernieuwing en over leidinggeven aan professionals. In hoofdstuk 5 begint de terminologie in het competentieparadigma terecht te komen, wat in hoofdstuk 6 leidt tot beschrijving van de relaties tussen landelijk vastgestelde beroepsprofielen en in het onderwijs na te streven competenties van af te studeren studenten. De beide volgende hoofdstukken bieden zeer veel gestructureerde overzichten en voorbeelden van opdrachtingangen, leerlijnen, leerplanschema's, alsmede adviezen voor studieloopbaanbegeleiding. Voor de praktiserende docent houvastgevende voorbeelden. Hoofdstuk 9 over het schrijven van studiehandleidingen gaat mij te ver, maar ik kan mij voorstellen, zeker voor de junior-docent, dat dit zeer bruikbaar is.

Hoofdstuk 11 over vertragingstactieken voor onderwijsvernieuwing heeft een hoog 'Libelle-gehalte', terwijl het laatste hoofdstuk over werk materiaal en voorbeelden van documenten nogal administratief aandoet: nuttig allemaal, maar meer gericht op beheersing dan op vernieuwing.

Verlangen naar vernieuwing

Als ik de auteurs goed begrijp, en ik neem daarin mee het gedicht waarmee zij het boek openen, dan moet er eerst verlangen zijn naar vernieuwing, of worden aangewakkerd, en dan volgt pas de rest. Het boek gaat een beetje te veel over 'die rest'. Alleen hoofdstuk 10 vormt daar een uitzondering op. Dit hoofdstuk, getiteld 'Het invoeringsplan, zeven partners over vernieuwing', bevat de ontboezemingen van de zeven auteurs over het onderwerp onderwijsvernieuwing en hun ervaringen daarmee. Het maakt duidelijk wat hun verlangen was. Ik citeer hier twee maal Dick de Bie, de redacteur. 'Docenten willen dat het morgen beter gaat, en dan lukt het. Of docenten willen het niet, worden bewerkt ('draagvlak' en 'acceptatiebasis'), en dan wordt het niets. Zie bijvoorbeeld het gedoe over het studiehuis en stel vast dat onderwijsvernieuwing faalt als het geen vernieuwing van docenten is' (pag. 193). En even verderop: 'Teveel komt van te hoog, te weinig komt van opleidingen zelf. Er wordt onbehoorlijk veel voorgeschreven, geregeld en gedirigeerd van boven'.

Wat mij betreft had het boek hiermee moeten beginnen. Hoewel de auteurs zeggen dat niet alles in volgorde hoeft te worden gelezen, denk ik dat veel lezers toch bij het begin beginnen. Als dat eerste hoofdstuk goed bevalt en het verlangen naar meer aanwakkert, dan bestaat de kans dat de rest des te beter gelezen wordt.

Misschien had het boek alleen hierover kunnen gaan. Want waarom kloppen die constatering van De Bie, waarom **kan** er te veel van te hoog komen? Waarom besteden de opleidingen dan zo veel tijd aan dingen die er niet toe doen? En hoe ontstaat en verdwijnt verlangen naar vernieuwing? Dan ontstaat er wellicht meer tegenwicht tegen 'het gedoe'.

En hoe zit het nu met de instelling van de lectoraten in het hbo? Ik ben er zelf één van. Lectoraten zijn ingesteld om het hbo een belangrijke vernieuwingsimpuls te geven, om te komen tot nieuwe paradigmatische verbindingen, zo lees ik in de stukken van de Stichting Kennis Ontwikkeling hbo (SKO), de stichting die besteding van de gelden voor de lectoraten in Nederland beheert. Toch weer vernieuwing van anderen dan van docenten? Lectors zullen, als ik de auteurs mag geloven, dus alleen slagen als zij dat verlangen naar vernieuwing, mocht dat zijn weggeëbd dankzij de bureaucratie, bij docenten weer weten wakker te schudden en het vervolgens met docenten zien te realiseren. Een constatering overigens die ik van harte ondersteun.

Mooi boek en toch ook weer niet

Het is een mooi boek geworden. Veel eigen ervaring en emotie, en het leest goed. Veel herkenbaars en veel praktische aanwijzingen, voorbeelden en handvatten in de vorm van instrumenten en schema's. Dat is mooi.

Maar toch ook weer niet. Het is mij betreft wat te veel op schrift gestelde eigen ervaring. Niet dat dat niet aardig is om te lezen, niet daar ik daar niet iets van kan leren, maar ik wil ook wel wat meer statistisch houvast in de vorm van op onderzoek gebaseerde inzichten. En ook de hang naar het vervangen van de termen kennis, vaardigheid en houding (kennen, kunnen en zijn) door het competentiejargon verdient niet de schoonheidsprijs. Het heeft te veel weg van het veranderen van de woorden omdat het veranderen van de werkelijkheid te moeilijk is.

Wat ik een absolute handicap van het boek vind: het volstrekt ontbreken van een trefwoordenregister en een literatuurlijst. Het zal wel aan mij liggen, maar het zijn de eerste dingen waar ik naar zoek in een boek, zeker in een handboek. Wat zijn de definities van de centrale begrippen die de auteurs hanteren en op welke literatuur zijn hun inzichten gebaseerd? Ik hanteer dat vaak als criteria bij de beslissing om een boek te lezen of te bestuderen. En ook in de tekst wordt slechts sporadisch naar literatuur verwezen, terwijl er wel regelmatig aan theorieën en modellen wordt gerefereerd.

Dat neemt niet weg dat het een waardevol boek kan zijn voor de beginnende leidinggevende of docent, die wil leren van anderen in plaats van zelf het wiel uit te vinden. Overnemen van de geboden instrumenten moet evenwel voorzichtig gebeuren, want vernieuwing blijft in mijn ogen maatwerk, wat de auteurs ongetwijfeld onderschrijven. In die zin is het riskant het boek 'handboek' te noemen.

Hoe dan ook, de gedrevenheid van de auteurs is herkenbaar en inspirerend. En voor zover ik dat tussen de regels door lees is Dick de Bie na ruim 25 jaar onderwijsvernieuwing 'still crazy'. Gek op en gek van onderwijsvernieuwing. En dat is wel degelijk uitdagend werk.